

Decimum quintum est justitia. „Fili, concupisce sapientiam, conserva justitiam et Deus praebebit illam tibi.“¹ „Qui continens est justitiae, apprehendet illam.“² Debet esse primum justitia in praeceptorem, reddendo ei, primo amorem; secundo honorem in corde et verbis, quia est pater spiritualis; tertio obedientiam et imitationem in bonis, ut in missa, concione, diligentia veniendi ad scholam et laborem in literis, ut proficiat; denique solvendo salarium illi, si quod debet. — Secundo ad suos, non pariendo eis confusionem („Filius sapiens lactificat patrem; filius vero stultus moestitia est matris suae,“³) nec bona consumendo non discendo et ludendo, quae illi labore suo parant. — Tertio debet esse justitia ad discipulos, ideo non habendae contentiones, non rixae, deinde non tollendo eis bona nec percutiendo sed adjuvando. — Quarto erga cives solvendo eis debita (quod exteris magis convenit) et non laedendo eos in honore, non sollicitando eorum mulieres aut filias. — Quinto erga Deum observando et bene expendendo dies festos, non pejerando, et qui habet beneficia, incedendo in habitu honesto, dicendo officium, idemque de aliis, qui sunt in sacris.

Decimum sextum est prudentia, cujus sale omnia sunt condienda, praesertim studia. „In corde prudentis requiescit sapientia.“⁴ „Ornamentum aureum prudenti doctrina, et quasi brachiale in brachio dextero.“⁵ Exigitur autem prudentia, ne homo saltet vel ad medium vel ad finem sine principio et medio. — Secundo, ne plura quam oportet

sationem licet ad oppositum sit complexio aurea etiam ex igne, quia urit, et a calore excitatus desiccante teneras humiditates et vultus altus et ruber fit. Peles habet griphis, quia fortiter apprehendit amor corda in singula pendentia, quia extra se in objecto cor ponit et suspendit inter pericula ut quaevis vehemens passio stimulus carnis, quia pungit amor proficiens a causa intrinseca et inclinatione aetate calida extrinseca, otio, cibo, laetitia; cupido quoad naturam desiderium carnalium, venus delectatio quoad idolatras, erunt daemonia.“

¹ Eclus. 1, 33.² Prov. 29, 15.³ Eclus. 21, 24.⁴ Eclus. 15, 1.⁵ Prov. 14, 33.

degustet, quae non concoquat. Ut enim sumus capaces videndi simul omnia in Deo, si non temperabimus nos, dum volumus omnia delibare, nihil sciemus erimusque ardehones. Tamen uni facultati dediti delibare debent et alia ea, quae connexa sunt, ut se mutuo juvent. — Tertio, ne incomprehensibilia et credenda tantum comprehendere velit. „O altitudo divitiarum“ etc.¹ Quaelibet scientia suas habet positiones seu posita, nec omnia ostendit. — Quarto, ne inutilia sectetur. „Ego Dominus docens te utilia.“² Cavendae igitur sunt scientiae prohibitae. — Quinto, ne dimissis antiquis auctoribus novos quaerat, quia sumus in fine aetatum et jam scientiae sunt in decremento et in praecedentibus temporibus venerunt usque ad summum. — Sexto, ne nimis se applicet illis, ita ut meliora bona negligat vel instrumenta sciendi perdat. — Septimo, ne nimis se implicet et turbetur erga plurima.³ — Octavo consideret occasionem et tempus aptum ad discendum et poenitentiam futuram de contrario. „Quae in juventute tua non congregasti“ etc.⁴ „Ne gemas in novissimis, quando consumpseris carnes tuas, et dicas: Cur detestatus sum disciplinam et increpationibus non acquievit cor meum?“⁵

II. Secundus dens clavis ad sapientiam est natura apta; quia ut Deus est naturae et sapientiae auctor et supponit naturam, cui gratiam porrigat, ita utriusque perfectionem et gradus curat secundum sapientiam suam. Ideo ad magnas gratias magna vasa naturae accipit communiter; et in angelis id omnino servavit, quia ut dedit illis naturam variam, ita eam gratia implevit, et secundum excellentiam naturae dedit excellentiam gratiae. In hominibus non ita; quamvis etiam saepe vas electionis, id est aptum organum, ad gratiam, quam vult, eligit, ne frustret et despiciat naturam, quam dedit. Et maxime id servat in operibus naturae proportionatis, ut scire. Raro enim

¹ Rom. 11, 33.² Luc. 10, 41.³ Prov. 5, 11.⁴ Is. 48, 17.⁵ Eclus. 26, 5.

natura inepti sunt, qui sciunt multa; quia sine causa non fiunt miracula. Ideo Salomon, David, Paulus, Moyses naturam bonam habuere ad sciendum.

Est autem prima naturae aptae ad studendum pars ingenium acutum ad inveniendum et penetrandum occulta vera et involuta sub falsis similitudinibus; id etiam debet esse forte et solidum ad iudicandum inventa. Est autem ingenium intellectus agens. Non enim dedit Deus animae humanae actualem intelligentiam, ut angelo, sed abscondita est illi veritas et circumdata est tenebris. Ideo parvulus ut parvulus loquitur, sapit et intelligit.¹ Sed ex alia parte Deus non omnino hominem destituit, dando ei intellectum potentem omnia fieri et depingibilem omni figura ab intrinseco. Si haberet enim tantum lucida intervalla et intelligeret tantum tactus ab extrinseco, hoc est a Deo vel angelo, esset homo ut brutum et non esset bonum nec meritum nec retributio. Ideo dedit Deus ei intellectum agentem, qui se actuare potest et ex ignorantia reducere se ad aliquam scientiam et artem ex primis principiis speculativis et practicis seu factivis a Deo et angelis adjutus et maxime ad initia, quae sunt difficillia. Ex hoc ergo pendet libertas et meritum et inventio scientiarum et artium, et sine hoc tota rationalis natura brutalis esset, et acta potius, quam agens. Quum ergo hic intellectus agens, qui se actuat (ut aqua calida se reducit ad frigiditatem), sit perfectus ex se ipso, et quum lumen sit substantiale et spirituale, penetrat intelligibilia ut ignis ignibilia, et firmus est ad iudicandum de inventis. Tunc autem est ingenium bonum vel ad mechanicas artes, si veritates factivas apprehendet, vel ad philosophiam moralem et leges, si activas, vel ad theologiam seu metaphysicam, mathesim, physicam, vel medicinam, si ad veritates speculativas est aptus vel ad omnes, quod rarum est.

Hoc ergo ingenium esse necessarium, docet experientia. Ut enim cum malo instrumento malum fit opus, ita cum inepto ingenio non evadet quis doctus. Ideo Salomon

¹ I. Cor. 13, 11.

„erat puer ingeniosus.“¹ Idem videtur de David, qui tam apte canebat, pulsabat et regebat, et de Moysse similiter, qui non ob imperitiam, sed ob impeditam linguam se excusavit.²

Si obtigit alicui ingenium aptum sed mediocre, id debet augeri primo gratitudine. „Sortitus sum,“ videlicet gratiose obtinui, „animam bonam.“³ Ait enim Augustinus, quod in scripturis, ubi dicitur „sortitus“ vel „sortiri“, intelligitur „gratiose“. „Quis posuit in visceribus hominum sapientiam, et quis dedit gallo sapientiam?“⁴ Est enim magnum donum, ex quo omnes artes et scientiae inventae et conservatae sunt et earum utilitas derivatur in bello et pace. „Intelligens gubernacula possidebit.“⁵ Ingeniosus est communiter bonae indolis et ad virtutes bene dispositus. — Adjuvatur secundo cautela vitiorum, scilicet superbiae, invidiae, avaritiae, acediae et conjunctorum. Illa enim magis concordant cum intellectu, quam cum memoria et voluntate, quae magis sunt variabiles. — Tertio orando Dominum. — Quarto temperantia ciborum. — Quinto moderato exercitio, praesertim interrogatione, meditatione, auditione, lectione.

Si autem contigit obtusum, juvandum est primo laude Dei, qui „dividit singulis prout vult,“⁶ et compensat aliunde in melioribus saepe. Ideo non debet invidere, neque superbire in aliquem ingeniosum, quemadmodum superbiret in ingeniosum indoctus dicens illi: Quid valet superba scientia? Interrogandum: Quid valet superbia cum ignorantia? Non minus, imo magis peccat superbus ignarus quam litteratus. Augustinus: Felix cor acutum ad veritatem, infelix contra veritatem, quia plus errat velocior extra viam quam tardus. — Secundo oratione. „Da mihi intellectum.“⁷ — Tertio temperantia et in quantitate et in qualitate ciborum impediendum. — Quarto exercitio et diligente labore acuitur. — Quinto praeceptore

¹ Sep. 8, 19.

² Exod. 4, 10.

³ Sep. 8, 19.

⁴ Job. 38, 36.

⁵ Prov. 1, 5.

⁶ I. Cor. 12, 11.

⁷ Ps. 118, 34. 73. 125. 144. 169.

commode docente, ita ut lumen parvum possit actuari; ut faciens prudenter ignem applicat fomentando donec ignis sit validus ad viridia et crassa ligna urendum. — Sexto animo mansueto a magistro, si quieti sunt, si inquieti, dure sunt increpandi, et si non corriguntur, pellendi. Nam si haec non prosunt, debent desistere a scientia et alteri arti se applicare, ne occupent frustra magistrum.

Secunda pars naturae est memoria, hoc est potentia reservans et reddens species intellectui et voluntati; in quorum est medio et velut thesauraria, quae conservat bona dominae suae et ea ei reddit, quum illi est opus. Et haec lubentius intellectas quam creditas, et amatas quam odio habitas recipit et conservat tanquam sibi magis proportionatas et convenientes. Sed ut intellectus habet sensum, quo utitur, et voluntas appetitum sensitivum, ita haec memoria sensitivum habet organum in oecipite, hoc est ventriculum, in quo species sunt earum rerum, quae sunt retro transactae; et quia illa pars est siccor, est magis apta ad retinendum species; reliquae propter humiditatem, quae abundant, non possunt ita recipere impressiones et retinere illas. Et quia formae complexio est juxta qualitatem et capacitatem materiae, et agens pro qualitate instrumenti agit, ideo secundum quod illa pars organi est disposita, apta est vel inepta memoria. Est igitur duplex memoria, quaedam apta, quaedam inepta; apta quidem, quae habet quatuor condiciones, nempe quam facile capiat ea, quae ab intellectu et voluntate porriguntur, quam illa bene et firmiter retineat et conservet, deinde quam capax sit multarum specierum, et quam prompte et cito eas reddat, quando opus erit uti eisdem speciebus. Inepta, quando aliquod horum deest vel omnia, quod in senectute communiter accidit. Ideo in pueris caeteris paribus est aptior, quia pauciores sunt species et melius profunduntur in tenera parte. In magnis, quia multa vident, unae species alias expellunt et sunt veluti undae fluminum. Est sane mirabile donum, ut in tam parvo ventriculo contineantur tam multae species, et ut creet velut Deus res quoad similitudines; sine quibus nec animalia viverent,

quia non recordarentur nidi, filiorum et commodorum; nec essent scientiae nec artes, quia oportet retinere habitus. Doctrina etiam divina memoria solum fuit conservata usque ad Moysen.

Juvatur memoria meditatione frequenti, repetitione, etiam vocali, intellectione, ordine, delectatione propter intellectum vel amorem concentuum, ut sunt versus. Illa enim, quae delectant, facile recipit et retinet memoria. Deinde juvatur tempore, ut mane et sub somno, oratione, cibi temperantia et quandoque medicina, si abundat caput humoribus; denique arte locorum vel imaginum, praefigendo illa, quae magis nota sunt, et in illis collocando, quae reminisci volumus, ut si in platea mihi nota affigam singulis januis unum versum. Necessaria vero est memoria omnino ad discendum. „Cor stulti quasi vas concontractum, omnem scientiam non retinebit.“¹ „Describe in tabulis cordis tui etc.“² „Nunc igitur scribite vobis canticum istud, et docete filios Israel, ut memoriter teneant et omnes decantent.“³ „Memorare novissima tua.“⁴ Ideo et in vestigatione proponendus est intellectus, post voluntas, in medio memoria, praesentans objectum cuius virtuti et potentiae. Si memoria praesentet objectum vitii ut amabile et delectabile, erit causa vitii; si vero praesentet idem ut odibile, erit causa virtutis. „Erit quasi signum in manu tua et quasi appensum ob recordationem inter oculos tuos.“⁵ Memoria itaque est potentia duplex, scilicet intellectualis et sensualis. Ejus finis est Deum colere, ut eum intelligamus et amemus; et ob id juvat ad virtutes omnes habendas et ad fugienda vitia et ad artes et scientias amplectendas.⁶

¹ Eclis. 21. 7.

² Dent. 31. 19.

³ Exod. 13. 16.

⁴ Prov. 3. 3.

⁵ Eclis. 7. 40.

⁶ Sicut ea, quae hoc loco leguntur de memoria duplici et de memoriae fine, probabiliter praecedere debent enumerationem mediorum ad eam juvandam, ita etiam sequentia verba, quae in ms. post *scientias amplectendas* habentur, inepto certe loco posita fuerunt, imo cum praecedentibus comparata superflua esse videntur. Ea prout in

Tertia pars naturae est inclinatio naturalis sequens naturalem instinctum, ut voluntas rationem et appetitum animalis sensum. Haec enim inclinatio arguit convenientiam cum exercitio. Ideo in ea est delectatio et penetratio et perseverantia, quia penetramus et perseveramus in amatis ob delectationem; et ex opposito, ubi non est inclinatio, ibi non est convenientia nec delectatio, sed moeror, violentia, obtusitas et pauca duratio, quia ars vix potest contra naturam. Ideo aves post gubiam volant ad silvam, et virga ad suam rectitudinem redit, et simia semper est simia; ut est in Apologo de sorice et de mula rogante asinam, ne diceret se ejus matrem, quae respondit: Aures tuae te manifestant. Verumtamen homo, quum sit liber, potest agere contra appetitum naturalem, ut in sese interficientibus patet et in coactis remigare. Unde possunt habitus comparari contrarii naturali inclinationi. Ex quibus, quoniam consuetudo est altera natura, delectantur et periti evadunt. Gratia etiam naturam vincit. „Continuo non acquievi carni et sanguini.“¹ Unctio docet de omnibus, etiam rudes.² Unde in electione vitae praecipue consideranda est inspiratio, qua cognita ei etiam contra inclinationem parendum, quia ei plus placebit in re inspirata; alias sequenda inclinatio vel habitus vel prudentia, quae de praesenti potest judicare. „Cor hominis disponit viam suam,“ scilicet desiderando melius, „sed Domini est dirigere gressus ejus.“³ Ideo ipse est orandus, ut dirigat vias,⁴ scilicet ut bona fiat electio, quando prudentia non sufficit. Deus non deest, vel extra per consilium bonum vel intus faciens acceptare. Inclinatio itaque habet suas partes in juvando ad sapientiam. „Si inclinaveris aurem tuam, excipies doctrinam.“⁵

ms. inveniuntur absque emendatione hic sistimus. „Haec juvatur rursus cibo, medicina, ordine, meditatione, repetitione, suavitate cantus, re cognita, seu loco noto, ridicula arte locorum notorum vel fectorum, bono intellectu et amore, ut simile simili intelligimus, ita recordamur, si peccator dum peccat recordaretur Dei et eorum, quae sequuntur peccata, nunquam peccaret.“

¹ Gal. 1, 16.

² I. Joh. 2, 27.

³ Prov. 16, 9.

⁴ Tob. 4, 20.

⁵ Eclus. 6, 34.

„Initium ejus verissima est disciplinae concupiscentia.“¹ „Inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam; si enim sapientiam invocaveris et inclinaveris cor tuum prudentiae, si quaesieris eam quasi pecuniam“ etc.² Est autem inclinatio appetitus sequens instinctum naturalem, quae est sapientia metaphorica, et Deus dedit illam, ut homines vestigium suae sapientiae et amoris haberent et suaviter vacarent tam multis rebus et artibus. Dividitur in elementalem, vegetativam, sensitivam, rationalem, et invenitur in tota natura rerum, et in homine quoad necessitates et utilitates omnes.³ Unde mira Dei sapientia luget. Necessaria est, quia sine ea non est convenientia nec delectatio, ideo nec penetratio nec perseverantia. Igitur eam scriptura exigit. Quae tunc jurat, quum non frigide scire desideramus, sed quum tam fortiter inclinamur ad media et ad studium diversarum scientiarum, ut desiderans sanitatem amplectitur medicinam.

Quarta pars naturae est corpus, quod est organum juvans vel impediens animam in omni opere suo naturali pro hoc statu, quia est pars, et non totum ut angelus. Ideo ebrius et furiosus delirant, et Salomon queritur de corpore suo co inquinato. Formae dantur secundum capacitatem materiae et non majores, quia non caperentur, nec minores, quia ipsa esset vacua secundum ejus majorem capacitatem. Debet itaque corpus esse sanum, et serviat formae, id est animae; non summa valetudine, quia tunc lascivit; ideo Plato in loco insalubri dicebat esse studium Athenis institutum, ut scholares cito se expedirent et ne deliciis vacarent. Conservatur sanitas sobrio vietu et sano, exercitio, recreatione, ordine in studio, non studendo mox a pastu. Bonae complexionis homines sunt saepe molles carne, licet talis ob studium et ruminationem evadit saepe melancholicus; communiter evadunt sapientes

¹ Sap. 6, 18.

² Prov. 2, 2—4.

³ Etiam in hac expositione ordo, ut videtur culpa scribentis codicem nostrum. non Laimii, desideratur.

melancholici, quia remanent ut cineres. Praesertim opus est bonis organis capitis, et organum memoriae quidem ad omnes scientias juvat.

III. Tertius dens sapientiae est exercitium vel naturae et gratiae usus. Est enim natura et gratia talentum, de quo negotiandum, ut habenti detur.¹ Prima pars hujus exercitiationis est auditio, non solum a caelesti magistro Deo, sed etiam ab homine. Ideo prophetae Dominum audiverunt, „Dominus mihi dedit linguam eruditam, ut sciam sustentare eum qui lassus est verbo.“² „Fides ex auditu.“³ Debet auditor esse attentus et benevolus et pacificus. „In mansuetudine suscipite“ etc.⁴ — Secunda pars est lectio. „Dum venio attende lectioni,“⁵ quia non semper adest viva vox. Plus homo discit et magis habet praesentem auctorem legendo opera ejus, quam si possit subinde habere copiam ejus in conferentiis, quia raro id conceditur. Unde philosophi et doctores usque ad mortem vacabant lectioni, ut Origenes, qui sine lectione cibum non sumpsit unquam neque somnum. Sed fastidientis stomachi est multa sine ordine degustare. Debet igitur lectio esse 1. certa et non vagans; 2. attentae, ut fructus inde trahatur; 3. nonnunquam sonora, ut imprimatur res etiam per auditum; 4. moderata, cui finem consilium, non lassitudo imponit. — Tertia pars est meditatio ad penetrandum res et ordinate memoriae infingendum. Scriptura etiam plurimum conducet, ut summa rei colligatur. — Quarta pars est collatio, vel dicendo vel quaerendo vel amice disputando et humiliter. Nec pudeat vinci. Nunquam vincitur, cum humilitate petens doceri, qui eo ipso praestantior est docente ipso, neque etiam docens veritatem vincit, sed doctrina vincit. Urbane loquendum et *in* turbans abesse debet. Brevis responsio, brevis item propositio debet esse. Finis enim est invenire veritatem per disputationem, quae est contrarictas quaedam rationalis explicans conceptus contrarios. — Quintum

¹ Mat. 25, 26.² Rom. 10, 17.³ I. Tim. 4, 13.⁴ Is. 50, 4.⁵ Jac. 1, 21.

est perseverantia in coeptis, quia nemo repente fit summus. Majora animalia diutius in ventre manent tanquam perfectiora, ut elephas duos annos, homo octo vel novem menses, dum musca, quum sit vile animal, cito producitur.

IV. Quartus dens clavis ad sapientiam est administriculum externum. Omnia enim externa fecit Deus, ut sciatur. Primum administriculum est praeceptor. „In multitudine presbyterorum prudentium sta et sapientiae illorum ex corde conjungere, ut omnem narrationem Dei possis audire, et proverbialia laudis non effugiant a te. Et si videris sensatum, evigila ad eum, et gradus ostiorum illius exterat pes tuus.“¹ Praeceptor debet esse praeditus bonis moribus, humilis, non nimis severus, non prolixus, nec multas legens lectiones, nec nimis brevis; debet recte intelligere, quae docet, ea confirmare sua auctoritate et ratione, desiderare, ut omnes capiant, non ad ostentationem docere. Christus dicebat: „Intellexistis haec omnia?“² — Secundo sunt libri, qui praeceptores sunt, et debent variorum esse temporum et auctorum. Praeferuntur autem veteres neotericis. — Tertium administriculum sunt socii studiosi. „Beatus vir, qui non abiit in consilio etc.“³ „Timentes autem Dominum glorificat.“⁴ — Quarto disciplina. „Virga disciplinae etc.“⁵ Qui enim non habet amorem, timore recolligitur. — Quinto facultates, non multae, quae solent ad lasciviam provocare, nec nimia egestas, sed mediocritas sufficiens quieti et literis. „Intrans in domum meam conquiescam cum illa.“⁶ — Sexto aliena patria, vel propria tanquam aliena. — Septimo temperies regionis. Nihil enim calor et nimium frigus impediunt. — Octavo quies ab aliis negotiis. „Sapientia scribae in tempore vacuitatis,“⁷ scilicet a negotiis, „et qui minoratur actu, sapientiam percipiet.“⁸ „Turbaris erga plurima.“⁹ — Nonum est tempus. „Dies diei eructat verbum.“⁹ Ideo doctores multum temporis impenderunt studio et gentiles vocabant tempus sapientissimum-

¹ Ecl. 6, 35, 36.² Mat. 13, 51.³ Ps. 14, 4.⁴ Ecl. 7, 25.⁵ Mat. 13, 51.⁶ Prov. 22, 15.⁷ Ecl. 10, 41.⁸ Luc. 10, 41.⁹ Ps. 1, 1.⁹ Sap. 8, 16.⁹ Ps. 18, 3.